

Yhteisiä kysymyksiä

*Antti Eskola: Uhka, toivo
ja vastarinta*

Kirjayhtymä: Hämeenlinna
1984. 131 s.

”... jos tekee vakavaa työtä, sitä ei huomaa kukaan; jos kirjoittaa mielipidekirjan, se pannaan merkille; jos romaanin, tulee tunnetuksi; jos lausuu pari typeryyttä televisiossa, on kuuluisuus”, pohdiskeli *prof. Antti Eskola* julkisuuden luomaa arvojärjestystä *Yhteisiä asioita* -kirjansa alkulehdillä.

Eskola on tehnyt näitä kaikkia. Hän on ahkera ja tunnustettu tiedemies, useita tieteellisiä teoksia ja oppikirjoja kirjoittanut Tampereen yliopiston sosiaalipsykologian professori, tällä hetkellä Suomen Akatemian tutkijaprofessori, (romaani- ja) mielipidekirjailija ja huomattu radio- ja televisiokeskustelija.

Laajemmin tunnetuksi Eskola tuli 60- ja 70-lukujen taitteessa ilmestyneiden mielipidekirjojensa *Suomi Sulo Pohjola, Vasen laita lavea* sekä jo mainitun *Yhteisiä asioita* (Kirjayhtymä 1968, 1969, 1972) ansiosta. Kirjoja luettiin tasavallan korkeimpia tahoja myöten; tavallisten työmiestenkin sanottiin saaneen Eskolan teksteistä selkoa, ja erityisen innokkaasti niitä luettiin yliopistojen juuri näihin aikoihin voimakkaasti vasemmistolaisuvan opiskelijakunnan keskuudessa. Eskolan — näin jälkepäin arvioiden — varsin maltillinen vasemmistolaisuus puraisikin hyvin yleensä keskiluokkaisesta kodista tulevien opiskelijoiden tajuntaan, sillä hänen kirjoitustyyhinsä oli iskevää ja ilmaisuvoimaista. Eskolan kirjoituksille oli niihin aikoihin monella tavalla hyvä sosiaalinen tilaus.

Mutta aika on kulunut ja asiat muuttuneet. Yhteiskunnallinen ilmapiiri on tänään täysin toinen. Opiskelijaliikettä ei enää ole ja Marxkin

on poissa muodista. *Yrjö Ahmavaaran*kaan, toinen tunnettu yhteiskuntatieteilijä, jonka teoksen *Yhteiskuntatieteen kyberneettinen metodologia* vedoksia Eskola puolen-toista vuosikymmentä sitten lueskeli ”niin kuin kauan kaittua vapauttavaa sanaa lue-taan”, viimeaikaiset oivalluk-set eivät enää taida olla ”kau-niisti sopusoinnussa marxilaisen teorian perusajatusten kanssa” kuten Eskola silloin arvioi — hän kun on nykyään keskittynyt lähinnä totalita-rismin vasemmistolaisten va-rianttien kritiikkiin (ks. esim. Kanava 1/1985.).

Eskola jaksaa kuitenkin yrittää. Nyt puheena olevan kirjan hän on kirjoittanut viime sykyisen 50-vuotispäivän-sä kunniaksi. Ei Eskola halua kuitenkaan vanhoja haikailla vaikka ajankohta siihen hou-kuttelisi. Päinvastoin. Hänen tarkoituksena on katsel-la eteenpäin: ”hapuilla esiin niitä uusia ulottuvuuksia, joi-den suunnassa maailmamme nyt virittyy, sekä tehdä noista ulottuvuuksista edes muuta-mia hiukan tuoreempia ha-vaintoja kuin mitä jokapäiväi-nen tiedonvälitys niistä meille heittelee.”

Uhka, toivo ja vastarinta ovat ne perusulottuvuudet, jotka Eskolan teoreettisessa faktorianalysysissa virittävät. Mutta menetelmänä ei ole-kaan survey vaan kehityksen yleisen logiikan tavoittelu teo-reettisen, käsitteitä muodos-tavan ajattelun avulla sekä uusien mahdollisuuksien ide-oiminen potentiaalisiksi tosi-asioiksi.

Nykyihminen elää monen-laisten uhkien sävyttämässä maailmassa. Ihminen on ra-kentanut itselleen kulttuurin saadakseen ylliotteen luonnos-ta, joka aikaisemmin monin tavoin uhkasi hänen olemas-saoloaan. Mutta kun kylmän, nälän ja villipetojen uhat ovat lieventyneet, näyttääkin nyt siltä, että nämä luonnon hal-litsemiseksi ja hyödyntämi-seksi kehittelemämme järjes-telmät itse aiheuttavat aivan

uudenlaisia vaaroja ja uhkia ihmiskunnalle: elinympäris-töemme saastuu ja pilaantuu, ydinsodan syttyminen, vielä-pä vahingossa, on todennä-köisempää kuin koskaan en-nen, tietotekniikan esiinmars-si järkyttää juuri teolliseen yhteiskuntaan sopeutunutta ammatti- ja tehtävärakennet-ta jne. Olemme joutumassa ojasta allikkoon.

Näiden uusien uhkien si-säistä logiikkaa Eskola eritte-lee tutkimusaineistojensa, eräänlaisten ainekirjoitusten, joita hän on eri harrastus- ja ammattiryhmillä viime vuosi-na kirjoittanut, pohjalta. Jo muutamien kymmenien vastausten perusteella kiteytyi tulevaisuuden uhkien perus-kuvio: ihmisen itsensä kehit-tämät järjestelmät muodosta-vat *ulkoisen uhan* ihmisille ja hänen toiminnalleen (esim. juuri ydinsota); näistä järjes-telmistä saavat alkunsa ihmis-tä ja hänen toimintaansa *si-sältäpäin uhkaavat vaarat* (esim. doping urheilussa tai yleisempi henkinen ja moraa-linen rappio); ja ilmiöiden *omasta kehityslogiikasta kas-vavat uhat* (esim. po. ilmiön kasvun rajat on saavutettu). Kaiken kaikkiaan näyttää sil-tä, että vaarat, uhkat ja risti-riidat ovat tämän päivän maailmassa luonnollisempia kuin ajatus niiden vähenemisestä tai poissaolosta.

Järjessäkö toivo? Mutta ei-kö juuri järkemme ole tehnyt meille tepokset kun olemme sen avulla rakentaneet sivilisaation, joka nyt uhkaa kai-ken muunkin olemassaoloa? Ehkä tässä onkin kysymys vain tietynlaisesta järjenkäy-töstä eikä lainkaan sen ”jär-kevimmästä” muodosta? Tä-hän suuntaan Eskola ajatus-taan kehittelee.

Talous- ja yhteiskuntajär-jestelmämme perusteisiin on keskeisesti vaikuttanut libera-listinen uskomus, johon tä-män oppisuunnan huomatta-vin edustaja *Adam Smith* viit-tasi käsitteellä ”näkyvätön käsi”. Kun jokainen huolehtii vain omista asioistansa, järki-

peräisesti ja taidolla pyrkii edistämään omaa hyvinvoin-tiansi niin tämä näkyvätön käsi ohjaa asioiden kulkua niin, että samalla tulee myös kokonaisuuden etu ja yhtei-nen hyvä parhaiten turvatuk-si. Näin ei valitettavasti kui-tenkaan näytä tapahtuvan.

Individualismi ja egoismi johtaa ongelmiin, joita Esko-la havainnollistaa peliteoree-tikkoina kehittelemällä ongel-maratkaisutehtävällä ”vangin ongelmalla” ja puhumalla nk. sosiaalisista loukuista: ts. järjen johdonmukaisinkin käyttö johtaa ennalta arvaa-mattomiin lopputuloksiin ja kaikkien kannalta huonom-paan ratkaisuun kuin mihin oltaisiin toisista tavoitteista lähtien voitu päästä. *Max Weberin* toiminnan-käsitteen erittelyä seuraten Eskola pää-tyy suosittamaan kollektiivis-ta arvorationaalisuutta, toi-mintaa jossa moraalista ta-voitteenasetteluista käsin jär-kipäisesti toteutetaan yh-teistä hyvää. Tästä periaat-teesta riittää vaikkapa ulko-poliittiseksi ohjenuoraksi:

”Niinpä Suomen tulisikin häikäilemättömän ja kaikista rajoituksista vapaan kansalli-sen itsekkyyden sijasta valita ulkopolitiikkansa kulmaki-viksi muutama tiukka arvo-päämäärä, joista ei tingitä kä-vi kuinka kävi. Rauha, maa-pallon säilyminen elinkelpoi-sena sekä sarron ja kurjuuden lieventyminen eikä lisääntyminen ovat minun ehdokkaitani,” Eskola kirjoittaa.

Yhteiskuntatieteilijät ovat kuin ovatkin löytämässä klas-sisen kauden jälkeen hukatun moraalin uudelleen. Moraalin ohjaamasta järjestä löytyy toivo.

Millainen arvorationaali-suus sitten kulloinkin on to-della järkevää, sen Eskola jät-tää harkittavaksi. Ja eihän tällaiseen kysymykseen voi olla-lakaan mitään yksiselitteistä joka tilanteeseen sopivaa rat-kaisua. Omana ratkaisunaan moraalisen arvorationaalisuu-den puolesta Eskola on valin-nut kritiikin ja älyllisen vasta-

rinnan, mitä tutkija ja tiedemies toteuttaa parhaiten kirjoittamalla. Kirjoittamalla samoista tärkeistä kysymyksistä uudelleen ja uudelleen, eli kuten hän *Paavo Haavikko*a siteeraten sanoo: "Vain niiden kysymysten avulla, joihin ei ole vastausta, on maailmankuvaa piirrettävä, koko ajan, loputtomasti."

Uhka, toivo ja vastarinta onkin ennen kaikkea joukko kysymyksiä, yhteisiä, vaikeita kysymyksiä, joihin ei ole olemassa helppoja vastauksia. Siitä kaksiarvologiikasta, josta Eskolaa on joskus moitittu, ollaan tässä kirjassa kaukana. Lukijan on itse nähtävä ajatteleminen, vastaamisen vaiva.

Tämäkin voi tietysti tuntua joistakin raivostuttavalta — aina vain avoimia kysymyksiä eikä koskaan selviä yksinkertaisia vastauksia!

Paljon muustakin Eskola kirjoittaa: vanhenemisesta, sairaudesta ja kuolemasta; rakkaudesta, Freudista ja SKP:stä. Aikaisempiin Eskolan kirjoihin verrattuna tämä on vähemmän "poliittinen", päiväkohtaiset työväenliikkeen taktiikan ja strategian kysymykset ovat nyt jääneet taka-alalle. Kirja on myös henkilökohtaisempi, intimimpi *Ihmisen äänen* (WSOY 1978) tapaan.

Ja Eskola kirjoittaa hyvin, niin kuin aina: kuvailevasti,

täsmällisesti. Yhteiskuntateiteilijöillä olisi tässä paljon opittavaa Eskolalta. Välittyneisyys, jonka puolesta Eskola monin paikoin puhuu, näkyy myös hänen kirjoitustavassaan. Aikaisemmissa kirjoissa viljelty suora ja ivailevakin kritiikki, mikä kohdistui erityisesti poliittisiin vastustajiin, demareihin ja porvareihin, on tässä kirjassa verhoitumpaa ja hienovaraisempaa, huumorinkin sävyttämää. Ei silti, osaa Eskola vielä ärähtää suoraankin: esimerkiksi korkeakoulujen tuottavuuspyrkimykset saavat häneltä kirpeän huomautuksen.

Lukekaa aikuiskasvattajat Eskolaa!

Rainer Aaltonen